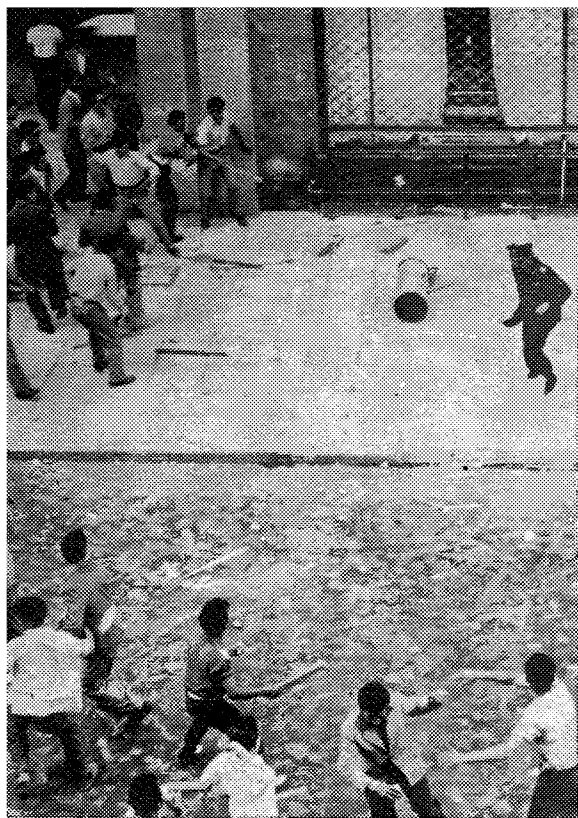

Het is misschien de moeite en de tijd waard om naar aanleiding van dit plaatje de volgende gedachtengang met mij door te lopen. De rechtse, geüniformeerde man is een gewone Atheense politieagent; een gewone, brave man, vader van twee kleine kinderen.

Hij wordt belaagd door Griekse jongelieden, studenten, Grieken begrijpt u, net als de agent een Griek is. Zij hebben niets tegen de man, hij heeft niets tegen hen. In Londen echter denkt de Britse regering dat zij die menen dat Cyprus Grieks gebied moet zijn en die dat vurig wensen, slechte mannen zijn met misdadige aanleg. En wat die Engelsen van niemand ter wereld zouden willen ondergaan, dat doen zij dagelijks de Cyprioten aan. En omdat die Engelsen zo doen en de Cyprioten zo doen gooiën Grieken een vreedzame landgenoot, die het waarschijnlijk in niets oneens is met hen, met vuil, stenen en stokken. Daarachter schuilt een uiterst ingewikkeld patroon van menselijke gedragingen en hierin zit de grootste tragiek van het geweld in de wereld en de grootste absurditeit. Deze jonge mannen hâten de agent en zullen trachten hem te verwonden of te doden. De agent haat de aanvallers en tracht zich hardhandig te verdedigen. En er zijn doden gevallen bij dit relletje met als gevolg levenslang verdriet in gezinnen... Er zijn mensen die dit sentimenteel gepraat vinden en hartelijk lachen om het ideaal van een redelijke samenleving. Dit geweld hoort erbij, menen zij en de wereld zou grauw worden zonder emoties, geweld en levensgevaar. Ja, zonder emoties en gevaar wel, zonder geweld met wapens niet. Er zijn andere kanalen om agressieve neigingen kwijt te raken: sport, ontdekkingsreizen, jacht, kunst. Het is op zichzelf menonwaardig om te menen dat de mens een konstant blijvend gewelddadig dier is. Hij is dat soms en in ieder huist dit beest, het ligt aan de omstandigheden of hij deze agent molesteert of vreedzaam met hem een kopje koffie drinkt. En die omstandigheden zijn geen natuurverschijnselen. De mensen hebben, in het bestaan, bitter weinig zelf in te brengen, zijn afhankelijk, maar in de omstandigheden waaronder zij leven kunnen zij ingrijpen. Maar de meesten willen dat niet. Zie het plaatje.

MENS

en Wereld

Stem der rede — stem van de haat

De Verenigde Staten hebben in de afgelopen dagen de wereld het schouwspel geboden van scholen, door pantserwagens bewaakt en van schoolkinderen, door de gevelde bajonet beveiligd tegen gewelddaden van volwassenen.

Een ongekend schouwspel, ter gelegenheid van het feit, dat voor het eerst in de geschiedenis van het zuiden der V.S. de kinderen van blanken en negers na de vakantie samen de school binnen gingen. Pantserwagens en bajonetten kwamen er aan te pas. De wereldpers heeft er volle aandacht aan geschonken; sensatie genoeg. Intussen mag ons dat niet beletten aandacht te geven aan wat zich in feite daar voltrekt.

En dan moet allereerst gekonstateerd worden, dat op de overgrote meerderheid van de scholen in het zuiden van de V.S. deze overgang naar een geheel nieuwe toestand zich op een normale en redelijke wijze heeft voltrokken, zonder sensatie en spektakel. Dit wijst erop, dat er zich een groei heeft voorgedaan, waarbij het rechtsbewustzijn van de meerderheid der bevolking in overeenstemming is met de rechtspraak, i.c. met de uitspraak van het Hoogerechtshof, dat rassenscheiding op de scholen in strijd is met de wet. Laten we ons dat zo werkelijk mogelijk voorstellen. De leiding van de scholen wist, dat na de vakantie kinderen van blanken en van negers gezamenlijk zouden binnenkomen en les zouden krijgen. Direkteuren en onderwijzers hebben de kinderen en de ouders daarop voorbereid. Zij hebben erover gesproken, begrip gewekt voor de nieuwe toestand, gewezen op de oude Amerikaanse traditie, dat juist op de scholen de eenheid van het Amerikaanse volk, dat vanouds uit afstammelingen van zo verscheidene volken is samengesteld, werd gevormd. Nu wordt als laatste groep de negerbevolking daaraan toegevoegd.

Men heeft dit aanvaard, begrepen. Maar dat deden de diehards, de tegenstanders, voor geen rede vatbaar, eveneens. Eenmaal de negerbevolking in de scholen van het zuiden toegelaten, dat betekende

de definitieve nederlaag van de voorstanders der apartheid. Vandaar hun laatste wanhopige verzet, waarbij zij zelfs zo ver gingen de negerkinderen te willen mishandelen. Volwassenen tegen kinderen, is er misselijker schouwspel denkbaar? Maar onredelijke haat deinst voor niets terug.

Een opmerkelijk feit was, bij lezing van alle berichten, dat de blanke schoolkinderen in de scholen de nieuwe toestand hebben aanvaard. Het verzet kwam van de volwassenen, die hun kinderen thuis hielden, of voor de school kwamen roepen dat ze terug moesten komen. In dat laatste geval hebben kinderen hun ouders teruggeroepen, dat de wet de wet is en ze dus in school bleven.

Al dat sensationele spektakel is slechts een episode in de langdurige strijd tegen de rassenswaan en rassenshaat. In die strijd is thans door de opheffing der scheiding op de scholen een winstpunt geboekt. De rechtspraak, de onderwijzers en de kinderen hebben de redelijkheid en menselijkheid vertegenwoordigd tegenover haat en geweld. Maar de strijd gaat voort. Zij heeft zich verplaatst, en zal zich nog lang verplaatsen naar het terrein van de sociale minachting, boycot en stille tegenwerking. Daarin is Amerika ook machtig. Waarom komen er in Europa — ook in ons land — juist zoveel joodse Amerikaanse studenten studeren? Zolang die mentaliteit niet verandert, duurt de rassensrijd voort en zal die strijd steeds het middel zijn om bij konflikten op ander terrein de hartstochten op te zwepen en de rede het zwijgen op te leggen. Zolang godsdiensten, nationale bewegingen en bevolkingsgroepen zich superieur achten boven alle andere, lopen samenwerking, vrede en welvaart kwade kansen. Zo gezien, hebben wij het zuiden van de V.S. niet zoveel te verwijten en moge de belangrijke overwinning, daar thans behaald, een voorbeeld zijn voor die landen, waar het „onverdeeld naar de openbare school” nog niet verwerkelijkt is en men elkaar eigenlijk nog wel tot tweederangsburgers wil maken.

B. C.

KRITISCH ALLERLEI

In een hoofdartikel komt „Vrijheid en Democratie” tot de konklusie, dat de konfessionele partijen hun beste tijd gehad hebben, een konklusie, die gestaafd werd door de verkiezingsuitslagen. Het blad schrijft:

„Dat klimaat is, naar onze stellige overtuiging, voor de konfessionele partijen in het na-oorlogse Nederland ongunstig. Het krampachtig vasthouden aan verouderde tegenstellingen mag de onvermijdelijke ontwikkeling wel kunnen vertragen, tegenhouden kan het deze niet. Het opdelen van gans het maatschappelijk leven in een aantal zuilen wordt door steeds meerderen als een tegennatuurlijke orde gevoeld. Talrijke jongeren van orthodox-kristelijke huize, eenmaal opgenomen in de moderne maatschappij en zelf een gezin gevormd hebbend, behoeven waarlijk hun geloof niet te verliezen om zich in de sfeer van geestelijke afzondering niet meer thuis te voelen. In de tijd van het mandement der rooms-katolieke bisschoppen betreunde de hoofdredakteur van „Trouw” het eigenlijk, dat er geen gereformeerde bisschoppen waren. Maar ook bisschoppelijke uitspraken en vermaningen zijn op den duur niet in staat te handhaven hetgeen door hun gelovigen als een onnodig en hinderlijk keurslijf wordt gevoeld.”

Prof. dr. Sj. Groenman liet in de N.R.C. een kritisch geluid horen over de voorspellingen van bepaalde pessimistische kultuurfilosofen. Prof. Groenman merkte hierbij o.m. op:

„Wat altijd treft in de beschouwingen van kultuurfilosofen is het ontbreken van het antwoord op de vraag, hoe de verhoudingen nu wel vroeger waren, niet alleen in die ons als zo akelig koud rationalistisch geschilderde negentiende eeuw, maar ook in de middel-eeuwen, of ten tijde van Romeinen en Egyptenaren. Het is mogelijk ook op vergane tijden allerlei etiketten te plakken met meer of minder recht. Het belangrijkste is evenwel, dat ook toen er de gewone man was, die gewoon maar leefde, die zich verheugde of leed. Was hij religieuzer? Leefde hij meer van gestelde normen uit? Wie zal het zeggen? Ik vraag me inderdaad ernstig af, of de meestal pessimistisch gerichte etikettenplakkerij in onze tijd niet een bezigheid is voor een intellektuele bovenlaag, die veel minder belangrijk is dan zij schijnt te zijn... Als ik nu dit alles overdenk, geloof ik, dat in onze tijd, die immers zozeer de beweging van waarden en levenssterreinen van de mens kent, de mens steeds weer op andere wijze met de wereld wordt gekonfronteerd. Het gezin is anders dan vroeger, de relatie tot buurt, tot kerk, tot arbeid. Zijn betrekkingen met de medemens

worden extensiever of intensiever. Hij moet zich steeds weer aanpassen aan nieuwe situaties. Daardoor wordt zijn gedrag weleens vormloos en voor de beschouwer problematisch. Maar wij zien dan aan de andere kant, dat er krachten vrijkomen om de mens te helpen zich aan zijn omgeving aan te passen. Deze mensheid met zijn lief en leed probeert zich erdoor te slaan. Zij is stuntelend op weg, zoals zij dat ook vroeger was. Er is haar alleen een sneller tempo opgelegd. Vereenzaming, angst? Het lijken mij grote woorden voor al die gewone mensen, uit wie toch de samenleving meest bestaat...”

Rabbi George Lieberman van de centrale synagoge te Rockville Center bij New York heeft verklaard dat Hitler dan misschien wel dood is, maar dat dit beslist niet het geval is met het nazidom in Duitsland, aldus de N.R.C. Lieberman, die van een bezoek aan Duitsland was teruggekeerd, vertelde, dat hij een universiteit bij München had bezocht. „De spottende houding en de onbeschaamde van de Duitse studenten tegenover mij als kennelijke jood heeft mij zeer geschokt,” aldus de rabbijn, die eraan toevoegde, dat de jongelieden hem op zeer onaangename en spottende toon vragen over de Amerikaanse joden hadden gesteld. Hij vertelde voorts, dat de kleine joodse gemeenschap in München bang was voor de brutale jonge Duitsers. Lieberman is een van zeven rabbi's uit New York, die onlangs een bezoek aan de Sowjetunie hebben gebracht. Hij zei, dat de joden in de Sowjetunie nog steeds niet hersteld zijn van de angst en de onwaardige behandeling, die zij tijdens het regime van Stalin hadden ondergaan.

De oude geest van heksen- en jodenvervolgung blijkt in deze z.g. „moderne” landen, waar de demokratie overigens nimmer erg populair was, nog steeds goed te gedijen.

In de beruchte Rock Quarry-straftgevangenis in de Amerikaanse staat Georgia hebben 36 gedetineerden uit protest tegen de zware arbeid, die zij moeten verrichten, getracht hun benen te verbrijzelen met zware voorhamers. Tenminste 32 van de gevangenen zijn er in geslaagd zich ernstig letsel toe te brengen. De zelfverminking had plaats in het halve uur, dat de gevangenen 's middags vrij hebben. De 36 mannen legden hun benen op grote stenen, en begonnen hun ledematen te bewerken met zware hamers, die zij bij het werk in de steengroeven gebruikten.

Een afschuwelijk voorbeeld hoezeer de geestelijke en morele krachten van misdadigers door het leven in een straftgevangenis nog

verder kunnen worden ondermijnd! Gevangenisstraf moet naar onze mening de mogelijkheid geven tot heropvoeding van de gedetineerden of zoals prof. Van Hamel het eens uitdrukte: „De ontwikkeling der vrijheidsstraf moet gericht zijn op het sociale leven, waarin de veroordeelde moet terugkeren.”

„Vrij Nederland” publiceerde een stukje over een vrouwenopstand in Pakistan.

„De vrouwen van W.-Pakistan weten wat zij willen: rechten voor de vrouw! De vrouwelijke leden van het Westpakistaanse parlement kwamen in verzet tegen het verbod om hun mannelijke collega's een hand te geven, omdat dit tegen de Mohammedaanse zede indruist en verkondigden dat zij een hand zouden geven aan wie ze wilden. Tijdens de debatten stonden de vrouwen op hun zetels, schreeuwden totdat de mannen toegaven en gaven daarna aan ieder die maar wilde een hand.”

Blijkbaar weten nu ook in een Mohammedaans land de vrouwen de mannen naar haar hand te zetten, dachten wij. Gelukkig verdedigen zij haar rechten niet met hand en tand!

Tegenwoordig zijn er „welwillende” uitgevers, die trachten tegemoet te komen aan de haastige geest van deze tijd (die overigens soms vrij geestloos is) en standaardwerken van de wereldliteratuur „in beknopte vorm” uitgeven. Parlevink (Godfried Bomans) gaf in „De Volkskrant” zijn mening over het aldus „bewerken” van literatuur en noemde als voorbeeld Tolstoi's „Oorlog en Vrede”, waarbij hij o.i. zeer terecht opmerkte:

„Wat gaat er in zo'n „bewerker” om? Hij weet, of behoort te weten, dat Tolstoi zelf dit boek zevenmaal opnieuw geschreven heeft, eer hij de definitieve versie

had. Hij weet, of behoort te weten, dat elk hoofdstuk, iedere alinea, elke zin en ieder woord is overwogen, bekeken, geruild, weer teruggenomen, geschrapt, hersteld en opnieuw geschikt.

Wat gaat er nu om in zo'n mej. Van Eysden, die tot taak heeft vier-vijfden van het boek als overbodige uitweiding overboord te gooien? Wat zou er omgaan in iemand, die het slotkoor van de Negende Symfonie tot drie minuten moet beperken of de Staalmeesters van Rembrandt tot twee zittende heren heeft terug te brengen? Wat zou er omgaan in iemand, die de opdracht krijgt het plafond van de Sixtijnse kapel tot twintig meter in te korten en wel zo, dat de „eigen,” zeer persoonlijke stijl van Michel Angelo, „ten volle tot zijn recht komt”? Ik weet het niet. Gaat er misschien helemaal niets in zo iemand om? Daarom getuigt deze daad van een tekort aan eerbied, die men de literatuur in het algemeen en Tolstoi in het bijzonder verschuldigd is. Een ernstig protest tegen deze schending is geboden.”

In een brede strook eilanden, zich uitstrekkende van het eiland Chiloe tot Cape Horn over een zone van 2000 bij 100-200 km, aan de Pacifickust van Zuid-Amerika, wonen nog indianen met een steenkultuur. Het zijn de schamele resten van de Alakalufstam. In het begin van deze eeuw telden ze 2000 tot 3000 zielen. Twintig jaar geleden bedroeg hun aantal niet veel meer dan 500, in 1946 daalde dit tot 120 en in 1948 tot 89 zielen. Ze vertegenwoordigen een van de achterlijkste beschavingen der mensheid. Hoewel de Alakalufs nooit het slachtoffer waren geweest van exploitatie, van uitroeiing en verdrijving, zijn hun kontakten met de blanken desniettemin fataal voor hen geweest. In de loop van drie eeuwen werden ze toch van de bevolkingskaart weggevaagd.

ZELFS MORGEN....

Zelfs morgen leef ik nog
zodat je niet hoeft te vertwijfelen;
leef ik nog in mijn haar en nagels
die ook groeien zonder hart.

Zelfs morgen leef ik nog
in bevingerde boeken en oude sokken,
die je nu bent vergeten, onder in de kast,
in mijn voetstappen van heden.

Zelfs morgen leef ik nog,
glimlachend op de tong van een vriend;
sierlijk geschreven op mijn geboortebewijs,
dat je krijgen kunt in Den Haag.

Zelfs morgen leef ik nog
precies zoals vandaag,
door voorwerpen en mensen bewezen
en aan en voor mijzelf een vraag.

REMCO CAMPERT.

Uit: Met man en muis. Uitg.: De Beuk.

Vrijzinnigheid in de Hervormde Kerk

Ook voor onkerkelijke humanisten is het van belang dat zij niet onkundig zijn van de kaart van kerkelijk protestants Nederland. In de eerste plaats al, daar zich hier een verscheidenheid van inzichten en standpunten vertoont die ook onze belangstelling verdienen, omdat wij er van tijd tot tijd mee te maken krijgen. Het is immers goed zich er rekenschap van te geven, dat er in de Hervormde Kerk een vrijzinnige richting bestaat die waarschijnlijk het onkerkelijke humanisme nader staat dan de kerkelijke orthodoxie waarmee zij dan toch maar onder één kerkelijk dak leeft, al is het dan niets steeds een liefelijk samenwonen.

Vroeger heette de N.H. Kerk de volkskerk en velen willen haar nog zo noemen. Ze was inderdaad een volkskerk, toen, op enkele kleine dissidente groepen na, het Nederlandse protestantse kerkvolk zich bij haar had aangesloten. Zelfs toen er zich vrij sterk uiteenlopende richtingen begonnen af te tekenen, bleef zij nog lange tijd de volkskerk. Maar sinds zij vooral het gelag heeft moeten betalen aan de veldwinnende onkerkelijkheid, kan men hoe langer hoe minder spreken van de Hervormde Kerk als de protestantse volkskerk, al heeft ze nog wel het grootste lidmatental en al is ze officieel nog zeer in aanzien.

In de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw hebben zich verschillende richtingen ontwikkeld, waarvan de voornaamste, zich van de oude vormen en gedachten afscheidende, wel is geweest de vrijzinnige richting welke te voorschijn werd geroepen door de indruk die de natuurwetenschap en haar denkwijze maakte, en door de kritische onderzoeken van de boeken van het Oude en Nieuwe Testament. Sindsdien kon men de vrij scherp tegenover elkaar staande richtingen onderscheiden van het vrijzinnige en het orthodoxe protestantisme.

Even na het begin van deze eeuw kwam er echter een kentering in het kerkelijke leven, maar vooral in het theologisch denken en streven. Tegenover de „oud-moderne” theologie ontstond een zgn. „rechts-modernisme”, dat meer begrip en waardering vertoonde voor en vooral ook meer behoefte kreeg aan de oude kristelijke belijdenissen als uitdrukking van het kristelijke geloof. Het begrip „openbaring” kwam weer in ere in de oude, overgeleverde zin van het woord als het zich éénmaal aan de wereld in al zijn heerlijkheid openbaren van God in Kristus. Voor de oude modernen had het openbaringsbegrip zich verruimd tot een zich doen kennen van God op verschillende wijzen, ook in Jezus, maar niet in hem alleen, al had hij dan de hoogste vorm van godsdienst gebracht. Maar deze openbaring werd niet meer als de enig ware, de absolute, beschouwd.

De toenadering tot het orthodoxe standpunt werd sterker onder de zich nog altijd gaarne vrijzinnig noemenden, vooral onder de predikanten, veel minder onder de theologisch minder ontwikkelde gemeenteleden. Dit heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen, dat er tussen de vrijzinnige gemeenteleden en de voorgangers een vervreemding is ontstaan die de groei van de onkerkelijkheid heeft bevorderd. Ongetwijfeld zal die vervreemding zich ook hebben voorgedaan, toen predikanten van een orthodoxe gemeente zich in vrijzinnige richting ontwikkelden, maar daar profiteerden dan de nog strenger orthodoxe groepen van.

De voortgang in rechtse, orthodoxe richting heeft de oud-moderne richting teruggedrongen met dit gevolg dat op den duur de toon werd aangegeven door een gematigde orthodoxie die men wel noemt de „midden-orthodoxie”. In 1951 heeft dit in de Herv. Kerk geleid tot het aannemen van een nieuwe kerkorde die in tegenstelling met het heersende regiem van bijna een anderhalve eeuw, de kerk weer maakte tot een „belijdende kerk”. Er werd een belijdenis geformuleerd die zich nauw aansloot bij de belijdenis „der vaderen”.

Deze kerkorde met haar belijdenis is onaanvaardbaar voor de werkelijke vrijzinnigen, de principiële vrijzinnigen, zoals zij zich bij voorkeur noemen en die men ook als links-vrijzinnigen kan aanduiden. Voor de vrijzinnige voorgangers is zij onaannemelijk, maar niet minder voor menige gewone vrijzinnige man of vrouw die geen flauw begrip heeft van de nieuwe theologische terminologie waarmee de half- of heel-orthodoxe predikanten, die zich als vrijzinnig laten beroepen, hen benaderen, ook al doet zij nog zo modern en nog zo gewoon in het dagelijkse leven.

Het invoeren van de belijdenis – men heeft de vrijzinnige predikanten op dit punt nog respijt verleend tot 1961 – had onder meer tot gevolg dat er geen „richtingen” meer werden erkend in de Hervormde Kerk. Dit zou niet stroken met het algemene belijden. Wel – theologen zijn altijd slim geweest in subtiele en verdoezelende onderscheidingen – aanvaardde men het bestaan van „modaliteiten” of wel nuanceringen. Maar het is nu eenmaal zo, dat de bedreigde vrijzinnigen, nl. die welke niet in 1951 door de knieën zijn gegaan en nog staan op hun vrijzinnigheid, wel degelijk meer onderscheid tussen zich en de orthodoxen vaststellen dan met het woord modaliteit is te overbruggen.

Zij komen op voor hun goed recht in de kerk en het is zulk een pleidooi voor hun goed recht dat aanleiding heeft gegeven tot mijn beschouwing; een sympathieke brochure, die de in druk gegeven rede bevat van ds. v. Wijnen op de algemene vergadering van de Vereniging van Vrijzinnige Hervormden *. Het zou verkeerd zijn te veronderstellen, dat deze vereniging bestaat uit standvastige principiële vrijzinnigen. Het feit dat zij toch tot de uitgave van de brochure van de in haar kringen als malkontent te beschouwen ds. v. Wijnen heeft besloten, wijst er m.i. op, dat haar geweten niet geheel zuiver is. Ik heb me nooit kunnen voorstellen, dat zich vrijzinnig noemende theologen voor een puur orthodoxe geloofsbelijdenis zouden zwichten. Ds. v. Wijnen zet nu in een aantal punten uiteen waarin de principiële vrijzinnigheid tegenover de orthodoxie staat en tegenover de nieuw kerkorde.

Waar men over kan twisten is, of zulke vrijzinnigen nog kristelijk te noemen zijn, als zij de belijdenis der vaderen niet kunnen aksepteren. Ten slotte komt de gehele inhoud van het kristendom bij hen neer op een geloof aan God dat in beginsel geen openbaring of bijbel meer nodig heeft. Als men zegt dat alles openbaring is, dan doet men als de panteïst die zegt dat alles God is. Dat noemde Bilderdijk een ingewikkelde godsverzaking en dat is het ook, even zo goed als Spinoza in kerkelijke zin geen gelovige was.

*) Ds. P. van Wijnen, *De positie der links-vrijzinnigen in de Hervormde Kerk; verkrijgbaar bij ds. A. Donker, Dwingelo, à f 1,-*

Men kan natuurlijk betogen dat het kristendom zich moet ontdoen van zijn openbaringsgeloof, zijn beschouwing van de bijbel als een bijzondere, absolute openbaring, zijn bijbels eksklusivisme, dat het zich moet opwerken tot het geloof aan een voortgaande openbaring, zijn kerkopvatting moet herzien en dan heeft men inderdaad de lijn doorgetrokken die ertoe leidt dat het kristendom zichzelf als godsdienst opheft.

Ik heb daar allerminst bezwaar tegen, maar waarom wil men dan toch zo graag in de kristelijke kerk blijven? Ik kan mij tal van redenen indenken om dit blijven te rechtvaardigen en ik wil ze – menselijk gesproken – ook wel laten gelden, maar ik kan met de beste wil ter wereld niet inzien dat men principieel mag vragen van een kristelijke kerk, dat zij haar kristelijke kenmerken zal prijsgeven in die zin dat men van haar leden niet meer vraagt dan instemming met enkele opvattingen als het geloof aan God en de zin van het leven. Of dat men nog tot een kristelijke kerk behoort, als men tot grondslag neemt „de liefde die Kristus ons geleerd heeft en die hij ons heeft getoond in zijn persoon”. Nog afgezien van wat hieronder nu werkelijk te verstaan valt, kan men daarop een kerk funderen? Dat wordt vlees noch vis. Hiermee een volkskerk nieuw leven inblazen?

Ik zal mijn vragen stellen beëindigen. Juist een geschrift als dit, dat ik in zo vele opzichten sympathiek vind, maakt mij duidelijk, hoe hachelijk eigenlijk de positie is van de kerk. Haar meest vrijzinnige vertegenwoordigers geven feitelijk zelf toe, dat voor hen de kerk een gewone menselijke instelling is. Er is geen „principieel verschil”, zegt ds. v. Wijnen, „tussen een vrijzinnige geloofsgemeenschap en andere verenigingen. In beide gevallen is sprake van menselijke instellingen”. Maar voor een orthodox gelovige kan de kerk geen menselijke instelling zijn. Derhalve zie ik ook maar één oplossing:

dat degenen die werkelijk die graad van vrijzinnigheid hebben bereikt, dat zij op de nok van de kerk zijn komen te zitten in plaats van onder haar dak, zich zelf een nieuw onderdak zoeken te verschaffen. De principiële vrijzinnigheid van ds. v. Wijnen hoort er niet meer in thuis, ik zou haast zeggen: is er te goed voor.

Best mogelijk – ik wil dit niet ontkennen – dat men bij een soepeler houding tegenover de werkelijk vrijzinnigen niet een nieuwe richtingsstrijd had ontketend die nu veel meer het karakter zal aannemen van een ketterjacht. Maar het grondeuvel blijft, dat men denkt dat een kerk die haar bestaan grondvest op het geloof aan een enige, absolute openbaring – men mag die dan verder nog zo menselijk interpreteren – tegelijk plaats kan bieden aan zulke vrijzinnigen die menen dat de Hervormde Kerk zich haast onbegrensd kan verruimen. Want ds. v. Wijnen ziet voor een kerk die open genoeg is, onvoorziene mogelijkheden. „Zelfs voor buitenkerkelijke humanisten zou de stap niet te groot zijn om de kerk te naderen,” schrijft hij.

Hij spreekt van „de bewogenheid der kristelijke charitas”, van „het leger der religieus-bewogenen” dat zou kunnen groeien. Dit is niet reëel meer. Als er voor deze vrijzinnigen geen ruimte is in de kerk, dan is hun plaats er buiten, en als de Hervormde Kerk daarmee een aanhang verliest, dan is dit – vrijzinnig gezien – het onvermijdelijke verloop van dingen die niemand kan keren. Als deze kerk dan een sektekerk wordt, dan komt haar dit wellicht als kerk ten goede. Sint ut sunt aut non sint (laat ze zijn wat ze zijn, of laat ze niet zijn). Wie enig gevoel heeft voor zuiverheid van grenzen, moet dit verloop aanvaarden.

O. N.

Het monument op de Dam

Toen op 4 mei van dit jaar de Koningin het Nationale Monument op de Dam in de hoofdstad van het land onthuld had, hebben een aantal dagbladen geschreven, dat het, gezien het karakter van een nationaal monument, ter herinnering aan de herwonnen vrijheid opgericht, niet passend zou zijn direkt kritische beschouwingen aan beeldhouwwerk, architectuur, teksten of plaats te wijden. Het wil mij voorkomen dat er lange tijd genoeg is verstreken om het monument te beschouwen, de indrukken te laten bezinken en een gefundeerd oordeel te formuleren. Want, geremd of vrijgelaten, individueel of kollektief, op schrift of in gesproken woorden, iedereen oordeelt, en het zou in flagrante tegenspraak zijn met de bedoeling van het monument – herwonnen geestelijke vrijheid – om niet in vrijheid te mogen zeggen wat men van dit monument vindt.

Inmiddels, het is bekend, is er, vooral over de prozatekst van A. Roland Holst, op een muur achter het monument aangebracht, nogal wat te doen. Streng dogmatische Kristenen verwerpen de tekst totaal, omdat die heidens zou zijn en niet doet uitkomen dat de kerken vooraan hebben gestaan in het verzet tegen de onderdrukker. Iets minder strenge gelovigen hebben weliswaar ernstige bedenkingen maar ontkennen toch wel het heidense karakter en waarderen veel in het proza, terwijl vele vrijzinnigen de woorden van Roland Holst zeer prijzen. Op deze kwestie kom ik nog terug.

Over één zaak zal geen verschil van mening heersen. De plaats van het gedenkteken, „waar het hart des Vaderlands is” is uniek. Eindelijk heeft dit gedeelte van de Dam een waardige bestemming gevonden. Zoals in het oude Griekenland in Delphi een steen was, die „de navel der aarde” werd genoemd, zo is deze pyloon het centrum van het land, machtig torenend, groots van konseptie. Of het monument eer een vruchtbaarheids- dan wel een verlossingssymbool is, kan ik niet beoordelen, mede omdat ik niet weet welke de bewuste gedachten zijn geweest van de beeldhouwer Rådecker en de architect Oud. De antropoloog dr. D. J. H. Nyéssen heeft in „De Vrijdenker” van 30 juni daarover een beschouwing geschreven waaruit wel blijkt, dat hij het allemaal bijzonder goed weet, misschien wel beter dan de scheppers.

Ik wantrouw deze verklaringen, tot in de details nauwkeurig, altijd. Laat er geen misverstand ontstaan: het is best mogelijk dat dr. Nyéssen gelijk heeft in zijn verklaring van het fallische karakter van het monument, maar het gaat erom of Rådecker en Oud bewust hebben willen scheppen wat de verklaarders vertellen. En daarover durf ik geen uitspraak te doen.

Dat deze verklaring aan het esthetische oordeel niets af- of toedoet behoeft ik niet te zeggen. De zware prachtig beeldhouwde leeuwen bewaken grommend en angstaanjagend het gehele monument. Zij geven met gezag aan dat achter hen het domein van het gedenkteken begint. Zij eisen aandacht en eerbied voor dat wat door het monument verbeeld is.

In „Mens en Wereld” van 28 mei werd, in de

kursieftribune van de eerste pagina, de hooggestemde verwachting uitgesproken dat Rådeckers beelden boven een snelle wisseling van stijlen, voor eeuwen de aanschouwers van het monument zouden kunnen ontroeren door de diepe menselijkheid en grootsheid van visie. Aanvankelijk door de generaties die de onvrijheid beleefden met gedachten aan de zwarte jaren, later weer met zuiverder schoonheidskriterium. Hierover zullen waarschijnlijk de oordelen uiteenlopen. De schrijver van dit artikel kan alleen maar zeggen dat Rådeckers scheppingen voor hem het hoogste zijn van de moderne beeldhouwkunst in ons land, mede omdat deze beelden in een droomwereld met vage contouren geboren, toch zo tastbaar reëel, zonder enige literatuur, pose of effektbejag een bevrijdende werking hebben. Ik weet niet, en ik meen dat niemand kan weten, hoe men na 150 jaar deze beelden zal waarderen, ik kan alleen hopen dat, als de kunstenaars en de kunstliefhebbers van abstrakte vormen weer oog krijgen voor aardse vormen, zij deze tedere en fiere beelden zullen bewonderen.

Aan de voorzijde van de zuil staan de latijnse woorden, door dr. J. D. Meerwaldt, gevormd:

(Zie verder pag. 5) →

(Vervolg van pag. 4)

„Hic ubi cor patriae monumentum cordibus intus quod gestant cives spectet ad astra Dei.”

In vertaling luiden deze fraaie, eenvoudige en sterke woorden:

„Hier, waar het hart des Vaderlands is, moge het herinneringsteken, dat de burgers in het binnenste hunner harten dragen, opschouwen tot de sterren Gods.”

Het is een onmiskenbaar voordeel van de keuze van een latijnse tekst, dat hiermede aan een klassieke- en renaissance-traditie werd aangeknoopt, dat hierdoor alle bezoekers van dit monument, uit de gehele wereld, deze tekst kunnen lezen, voorzover zij de kennis van het latijn, nodig voor het ontcijferen, bezitten. Het is een onmiskenbaar nadeel van de keuze van een latijnse tekst dat negen van de tien voorbijgangers de fraaie woorden niet tot zich kunnen laten doordringen, omdat het latijn voor hen gesloten is.

Achter de pyloon, gebeiteld in een licht gebogen, om een deel van het monument lopende muur staan de volgende woorden van A. Roland Holst:

„Nimmer van Erts tot Arend, was enig schepsel vrij onder de zon, noch de zon zelve, noch de gesternten. Maar Geest brak Wet en op de geslagen bres stelde zich de Mens. Uit die Eersteling daalden de ontelbaren. Duchtend zijn hoge blik deinsden hun zwermen binnen de Wet terug en werden volken en stonden elkander naar het leven: onder nachtgewolken verward treurspel, dat Wereld heet. Sindsdien werd geen mens vrij dan ontboden van boven zijn dak, geen volk dan beheerst boven zijn torens. Blijve dat ons bij, verlost als wij werden uit het schrikbewind van een onderwereld. Niet onbeheerst, doch enkel beheerst boven de wereld blijft vrijheid ons deel.”

Of nu de geest waaruit deze tekst gekonspieerd werd godsdienstig, religieus, heidens, humanistisch, a fortiori rooms-katoliek, gereformeerd of hoe dan ook is, is volstrekt onbelangrijk. Het is een bedroevend voorbeeld van echt Nederlandse op-zijn-smalst-mentaliteit dat daar, b.v. in de radiouitzending, getiteld „Ontmoeting der levensovertuigingen” over gedebatteerd werd en nageplozen of deze tekst wel geaccepteerd zou kunnen worden door rooms-katolieken, gereformeerden, hervormden of humanisten. Gelukkig waagde de voorzitter van het H.V. zich niet in deze zijde van het onverkwikkelijke debat. Over dit belachelijke gemier – zo iets is alleen in Nederland mogelijk – geen woord meer.

Maar er is iets anders. Welke toetsen mag men, moet men aanleggen bij een tekst op een nationaal monument, dat wil getuigen van de herwonnen vrijheid na vijf jaar onduelbare slavernij, herwonnen door ontelbare offers? Deze toetsen zijn: korthed, helderheid, begrijpelijkheid en zo groot mogelijke objectiviteit, of wil men, algemeenheid. Aan geen van deze eisen voldoen de woorden van Roland-Holst. De tekst is veel te lang om in de herinnering een plaats te kunnen krijgen, de tekst is in een typisch Roland-Holst-jargon geschreven (b.v.: „onder nachtgewolken verward treurspel, dat Wereld heet”), de tekst bergt een dergelijk aantal deels diepzinnige, deels aanvechtbare, deels apert onjuiste en deels te vanzelfsprekende gedachten en fantasieën over het begrip vrijheid dat niemand, zonder ernstige studie en commentaar deze kan bevatten en in de poging deze tekst eenvoudig te begrijpen totaal verloren gaat het motief waarom het monument is opgericht. Alleen de zin „verlost als wij werden uit het schrikbewind van een onderwereld” slaat op het wezen van dit monument.

„De vrienden van m'n vader”

Die vrienden van Nico Rost's vader waren de bewoners van de Groningse jodenwijk: de Folkengestraat, de Nieuwstad en al die straatjes en steegjes er om heen. Als Rost aan hen terugdenkt, ziet hij zich weer – als kind – aan de hand van z'n vader door die straten wandelen, hij ziet weer hoe zijn vader z'n hoed afneemt voor een kleine, in 't zwart geklede man met een korte spitsbaard en een hoge hoed. Hij hoort hem zeggen: „Pet afnemen, m'n jongen, dat was een rabbi.” En zijn vader antwoordt op z'n onuitgesproken vraag: „Rabbi's zijn heel geleerde mannen, waar we eerbied voor moeten hebben.”

Nico Rost kan de vrienden van z'n vader – die zelf, of hun kinderen, slachtoffers werden van de kollektieve krankzinnigheid der Duitsers – niet vergeten. Hij ziet ze nog in hun armelijke bedoening: kleine handelaartjes, die van de hand in de tand moesten leven, die dikwijls geen snee brood in huis hadden en – ondanks al hun „sof” – te trots waren om bij anderen aan te kloppen. Mosje Auerhaan en zijn twee bejaarde, goedhartige zusters Sijntje en Riffie ziet hij, scharrelend in een beetje antiek. En het bakkerijtje van de oude Hildesheim, „mal Japie”, de schnorrer (bedelaar), rebbe Chaim, en de Van Adelsbergens, de Metzzen, de Vleeschhouwers, de Levy's, de Van Gelders en hoe ze meer hebben geheten. Als hij voor de gedenksteen staat, die in de konfektfabriek voorheen Gebroeders Levie is aangebracht, en hij leest daar alle namen van de vreedzamen, die het geweld niet overleefden, dan overweldigen weemoed en woede hem. Maar het meest toch, na zovele jaren, weemoed en daaraan hebben wij nu dat kleine, gevoelige boekje te danken, waarin hij „De vrienden van m'n vader” laat herleven.

Maar niet alleen de scharrelaars en de schnorrers – fiere mensen toch bij het herdenken van hun rijke verleden – ook de grote kunstenaars, die uit die kleine Groningse Joodse gemeente kwamen: de zangeres Julia Culp – „onze Julia, die nog bij mij in de klas heeft gezeten” – en de schilder Jozef Israëls („Je pet afnemen, jongens, dat is Jozef Israëls”).

En Nico Rost laat de oude wijsheid van zovelen, en hun humor – onafscheidelijk ver-

bonden – herleven. Eén van die verhalen schrijf ik over. Riffie Auerhaan vertelde het:

„Een man en een vrouw in Zidau waren al tien jaar getrouwd, doch nog altijd waren er geen kinderen gekomen. De man ging naar een beroemde rebbe en vroeg, of hij gescheiden kon worden. Die rebbe sprak: „Je huwelijk is gevierd met een groot feest, je scheiding zal op dezelfde wijze gevierd worden.” En ze richtten een festijn aan, waarop alle familieleden, vrienden en burens van heinde en ver genodigd werden, en de rebbe bepaalde, dat de vrouw na afloop terug moest naar het huis harer ouders, doch het kostbaarste uit haar woning mocht uitkiezen en meenemen. Er werd die avond en die nacht veel gegeten en gedronken en ook de man dronk veel – misschien wel omdat hij zo'n verdriet had – en viel tenslotte in een diepe slaap. De volgende morgen wist hij eerst niet, waar hij was, tot hij verbaasd bemerkte, dat hij zich... in het huis van z'n schoonvader bevond. Aarzelend verklaarde zijn vrouw hem, dat ze het kostbaarste wat zich in de woning bevond, had uitgekozen en meegenomen, zoals de rebbe bepaald had... en ze had gevonden, dat dit haar man was. En de man omhelsde zijn vrouw en weer riepen ze alle familieleden en vrienden en burens bij elkaar – voor een tweede bruiloft, en wisten niet hoe dankbaar ze de wijze rebbe zijn moesten...”

En het verhaal van de doodarme slager Roedele, die met haast bovenmenselijke moeite een zieke koe in z'n ene woon-slaap-kookvertrek had gesleept – waar zelfs een dolle stier geen schade meer kon aanrichten – en dan, als de veearts komt, vriendelijk zegt: „Komt u binnen, dokter, de koe ligt in de salon.” Deze wijze humor verzoende altijd weer de joden met hun toch zware lot.

Het is verleidelijk, meer te citeren, maar ik doe het toch niet. U moet „De vrienden van m'n vader” – uitgave Van Gorcum en Comp. (Assen), prijs f 4,90 – zelf kopen. Het is, evenals Meyer Sluyzers boekje „Die en die is er nog”, een klein, innig aandenken aan de bijna 100.000 joden, die in gelukkiger jaren zo'n merkwaardige glans aan ons Nederlandse leven hebben gegeven. J. v. Str.

Het is net of het sprookje van de kleren van de keizer weer eens bewaarheid werd. A. Roland-Holst heeft bij tallozen, als dichter en prozaschrijver, zo'n machtige, onaantastbare naam, dat blijkbaar niemand van de lieden, die het hierin te zeggen hadden hebben durven betwijfelen dat een woord uit de pen van Roland-Holst niet goed zou kunnen zijn, op straffe van als een kultuurloze domoor te prijken te staan. De rankuneuze, vlegelachtige maar broodnodige „homme terrible” (niet enfant-terrible) uit de Nederlandse letterkunde, W. F. Hermans, heeft in zijn artikel „Zou de zeeslang hebben gesproken” – verschenen in de rubriek *Vrij spel van Het Vrije Volk* – de spijker op de kop geslagen.

„...ik nodig iedereen uit met mij mee te hopen, dat nooit een opgraver uit het jaar 5000, die de kultuur van Nederland anno 1956 wil leren kennen, uitsluitend aangewezen zal zijn op de duistere inscriptie die de ringmuur van architect Oud versiert.”

Er is één troost, de tekst is zó onduidelijk en wijdlopijg aangebracht, dat vrijwel niemand de volharding zal bezitten deze te ontcijferen.

Samenvattend kan gezegd worden dat er op de Dam van de hoofdstad een grandioos monument is verrezen met indrukwekkende beelden, geflankeerd door monumentaal gehouwen leeuwen. Vooral de vredesgestalte is van een diep bewogen en diepontroerende menselijkheid. De gedachte van Oud, om een gedeelte van een ringmuur om de pyloon te leggen is goed, maar op het geheel wordt een smet geworpen door de allerongelukkigste tekst van Roland-Holst.

En dan te bedenken dat J. C. Bloem zijn „Na de bevrijding” schreef, waaruit de laatste twee strofen aan alle eisen zouden voldoen:

... Dit beleefd te hebben, dit heellijfs uit te mogen spreken, ieder ontwaken weer te weten: heen is en nu voorgoed de welhaast duldloze knechtschap –

Waard is het, vijf jaar gesmacht te hebben, nu opstandig, dan weer gelaten, en niet een van de ongeborenen zal de vrijheid ooit zo beseffen.

Daar zou geen rooms-katoliek, gereformeerde, humanist, kruier, hoogleraar, Limburger, Amsterdammer of wie ook bezwaar tegen hebben. Integendeel. B.

TIL BRUGMAN:

Muziek en geluk...

Koncert. In het midden van de zaal zitten Klementine en Dorotea, deze door het verstand, gene door het gevoel geleid, geflankeerd door Emilia en Bernardine, beiden iets vager van aanleg.

Pianoleraressen. Oude garde. Verouderde methode. Ouderwetse kapsels, met git versierde kammetjes. Ze zitten daar en wachten op het glansnummer van de avond, op het piano-koncert van Bortkiewicz.

Een vrouw zal het spelen.

Van het begin af hebben ze hierin een uitdaging gezien. Ook zij spelen piano, ook zij spelen Bortkiewicz.

De vier dames zijn te opgewonden om nog samenhangend van gedachten te wisselen. Klementine vermag haar emoties desondanks niet meester te blijven en drukt door een zenuwachtig rukken met haar hoekige schouders twijfel uit aan de op handen zijnde prestatie. Ze dwepen met Gounod en Berlioz, Emilia nog in het bijzonder met Karl Maria von Weber en Bernardine voelt speciaal voor Grieg. Mendelssohn spelen ze allen, eveneens Liszt. Van jongere generaties komponisten komen slechts zij in aanmerking die feitelijk oudgezinden zijn. En ook dan niet eens bijster graag. De modernen? Allemaal een gruwel! Uitsluitend wegens de lessen houden ze zich met hun gekkigheden op. Anders word je voor niet bij versleten, nietwaar? Maar ze zullen nooit nalaten haar oordeel als tegengif te geven. En flink ook!

De beringde knokkeltjes zijn al lang niet meer lenig. Klementines handen zien er zelfs uit, als hadden ze ietwat van de jicht te lijden. En toch hebben ze het met deze handen eens klaargespeeld het konservatorium met zo en zoveel voldoende te verlaten en beginnelingen te verbazen. In stilte zijn ze zelf deze verbazing nimmer te boven gekomen...

De dirigent komt het podium op. Hem zijn ze alle vier uitermate genegen. Klementine klapt in de handen, alsof het bekkens waren. De drie anderen komen met haar applaus een halve maat te laat en in haar dommeligheid klapt Bernardine nog, terwijl de soliste al verschijnt. Klementines ogen flitsen van verwijt. Hoe kan een mens in 's hemelsnaam zo onnadenkend met klappen doorgaan, wanneer je nog niet eens weet wat zo iemand presteert, zelfs niet, of die daar wel gewoonweg kan pianospelen zonder al die nieuwerwetse foefjes. Dorotea wikt in stilte, dat het ook niet altijd de talenten zijn die iemand op het podium brengen, eer de kleine vriendelijkheden. En deze soliste maakt beslist de indruk kleine, en zelfs grote, vriendelijkheden te willen bewijzen. Haar elegant kapsel, haar verlokkelijk toilet, het behaagzieke glimlachje drukken voldoende uit, dat ze in staat zou kunnen zijn zich voor haar kunst te offeren... Klementine, Dorotea, Emilia en Bernardine hebben het versmaad zich anders dan door de kunst te offeren, opdat zij eens Bortkiewicz in een concertzaal zouden spelen.

Bah, nee, hoor! En ze zijn trots op dit verzuim.

Het publiek staat op, klapt en wil de eerste kilte aan de atmosfeer ontnemen. De soliste buigt dankend naar alle kanten. De vier kollega's in de zaal hebben aan dit tumult niet meegedaan. Integendeel. Klementine heeft haar neus opgetrokken en de anderen hebben haar op slag begrepen. Het uiterlijk belooft al niet veel, wat zal dat dan pas met het spel

worden! Dorotea houdt haar hart vast. Ja, ja, die reklame! Daarbij een gewaagde kleding en links en rechts lonken met er tussendoor een smachtende blik op de dirigent. O, foei toch! Nu laat ze zowaar de vleugel nog een tikje verschuiven. Lieve help, wat een aanstellerij! De vleugel stond juist goed, zo goed, dat Klementine uit protest met haar voet moet stampen. Geschrokken stampen de anderen er nog vlug een echo bij, ofschoon ze op het ogenblik niet gissen, wat Klementine nu weer zo plotseling heeft ontdekt. Maar wat Klementine doet, heeft zin en verstand.

Het orkest zet in. Acht ogen, met lorgnetten gewapend, heffen zich ten hemel. De halzen worden gerekt. Voorlopig heeft de soliste nog een paar maten respijt en wrijft nerveus haar slanke vingers. Klementine en Dorotea grijnzen verachtelijk. Allemaal larie, die gespeelde zenuwachtigheid. Emilia merkt, dat ze opnieuw iets te laat grijnst. Eveneens Bernardina, die, in het algeheel gesproken, een goeie ziel is en een beetje lui. Zonder die aansporingen naast haar zou ze uit pure laksheid de hele demonstratie achterwege laten en liever een beetje slaperig op de vleugelen der muziek wegdromen. Vleugelen... Ja, op wat voor een vleugel speelt ze daar dan eigenlijk? Nakijken in het programma. Bernardine voelt, dat ze niet mag wegdromen en besluit klaar wakker te blijven. Ook Emilia overwint haar aangeboren schuchterheid en omdat ze het naar haar aard zo helemaal niet gewend is, overtreft ze de heftige Klementine en de kordate Dorotea nog een aardig end. Dit bezorgt haar eerst verwonderde, dan boos gefronste blikken van de zijde der concert-bezoekers.

Klementine kiest openlijk partij. Zij laat zich niet overtroeven. Ononderbroken geeft ze te kennen hoe verontwaardigd, hoe verbolgen ze is. Alle vier gestikuleren langzamerhand zodanig, dat ze meer van gymnastiek- dan van pianolessen weghebben. Ze wijzen op haar polsen, op haar ellebogen, op haar pink en dan op alle vingers tegelijk. Klementines kootjes knakken hoorbaar. Tot groot vermaak der andere drie aapt Dorotea de houding der soliste na en werpt het hoofd ostentatief achterover, telkens wanneer een passage ten einde spoedt. Emilia geeft zich merkbaar moeite een lachbui te onderdrukken en Bernardine krijgt nekpijn van al het afwerende hoofdschudden dat iedere van die mal gespeelde muziekfrasen van haar vergt. Wat een erbarmelijke voordracht!

Nu kunnen ze een geprikkeld hoesten en kuchen niet langer bedwingen. Door Dorotea opgezweept, slaat Klementine de handen tegen de oren, dat het rondom knalt. Naar Dorotea's voorbeeld laat ook Bernardine haar ogen vol wanhoop langs het plafond glijden. Dat daar geschilderde muziekgodinnen rondwaren, heeft ze warempel tot nu toe nooit geweten. Maar nu niet laten afleiden. Nee, nu vooral niet, tegen het slot... Plotseling schijnen ze tegelijk op zure augurken te bijten, zo verwrongen zijn haar gelaatstreken over dit ongehoorde slot. Jawel, on-gehoord! Hoewel, lawaai genoeg.

Het pianokoncert is uit. De mensen applaudisseren opgetogen.

Vijandig kijken de vier deskundigen om zich heen, lachen die als razenden tierenden muziekdwazen uit. De armen kruisen ze over de borst, zodat het glashelder wordt, dat zij om de dood niet meeklapten.

Het publiek breekt los. Het brengt de soliste

een regelrechte ovatie, een hulde waaraan schier geen einde komt. Tegenover zoveel verspilde gloed stellen de vier pianoleraressen ijzige gezichten, versteende houdingen. Ze zijn opzettelijk blijven zitten en schateren hardop. Nu staan ze eensklaps op en maken het in ganzenmars haar burens lastig, dringen door de lange rijen van entousiastelingen heen, die nog op een toegiftje hopen.

Maar met de muziek is het uit. Deze soliste geeft blijkbaar geen extraatjes. Dus nog krenterig ook. Bernardine ziet met een half oog hoe de gevierde artieste bossen bloemen tegen haar boezem drukt en naar alle zijden buigt om van haar vereerders afscheid te nemen. Wat een komedie! Net een knipmes.

Ze zijn met zijn vieren het eerst bij de zaaluitgang en roepen elkander bij de vestiaire luidkeels haar opmerkingen toe. Eindelijk kunnen ze zich luchten.

„Ach, God nog an toe!” steunt Bernardine, die eigenlijk geen afgunst kent. „Klementine, als je jou daartegen hoort!”

Ook Emilia blijft niet achter en dringt er bij Dorotea op aan, dat ze zo dadelijk bij haar thuis hun drietjes het tweede deel nog even voorspeelt. Dorotea weert aarzelend af, belooft evenwel de volgende zondagmiddag haar kunnen ten beste te geven en meent welwillend, dat ook Emilia en Bernardine stukken beter spelen dan deze soliste. Zogenaamd. Haha!

„Hebben jullie die wijsvinger gezien? Rechtop in de lucht! Nou, als mijn leerlingen...”

„En dan die trillers! Gewoonweg belachelijk!!!”

„Nee, die trillers! Ik kreeg er kippevel van, wil jullie dat wel geloven? En trouwens, wat was er nou wel veel zaaks?”

„Die aanslag, zeg! Ik had zó al genoeg...”

„Indertijd zei al professor Ibial tegen ons, meisjes, zei hij, als jullie je aanslag niet verzorgt, kunnen jullie wel inpakken!”

„Geen pianissimo. Dat viel mij het meeste op.”

„En wat zeggen jullie van die tempi? Ze neemt alles veel te vlug.”

„Nogal duidelijk! Dan denkt ze, dat geen mens hoort, dat ze er naast timmert!”

„Net wat je zegt. In het derde...”

„Juist! En waar niet, vraag ik je? Het is God geklaagd, dat zo iemand in een zaal gaat spelen! Soms begrijp ik die impresario's niet en die dirigenten al evenmin.”

„Iets is er hier niet pluis. Dat heb ik jullie dadelijk gezegd.”

Eensgezind van hart nemen de vriendinnen afscheid, nadat ze de vestibule zo lang hebben versperd, totdat de laatste bezoeker zich langs het groepje heeft weggeperst.

„Althans één gezond oordeel krijgen die domoren mee naar huis. Want ook de kritiek is natuurlijk, wanneer al niet omgekocht, op zijn minst bevooroordeeld. Nou, wij hebben in elk geval onomwonden onze mening gezegd, wat jullie?”

Alle vier gaan hees naar huis.

Zachtjes klauteren vier pianoleraressen in vier smalle stadshuizen naar boven, doen hoed en mantel af en doffen uit gewoonte het haar even op. Hierop verzorgen ze hun kachel-tjes, kleden zich uit met afgemeten gebaartjes. Besluiteloos staan ze in vier slaapkamertjes waar het bed tegen de langswand bijkans tot het raam reikt en de nachtzak met kruissteekjes van zwitsers rood welterusten zegt. Vier nooit gevierde solisten staan in vier slaapkamertjes in witte nachtponnen voor haar smalle bed.

En eensklaps trekken ze de warme pantoffels weer aan en sluipen terug naar het woonvertrek. De maan glanst op het politoer van vier blank gewreven pianokleppen.

Vier paar knokkelige handen glijden zachtjes over de toetsen en spelen het tweede, het mooiste, gedeelte van de sonate van Bortkiewicz, B grote terts. Een weinig houterig spelen ze, zo,

(Zie verder pag. 7) →

AUTOMATISERING: vóór alles een menselijk probleem

Nog niet zo heel lang geleden bracht Walter P. Reuther, de president van de vakbond van de Amerikaanse automobiel-arbeiders, een bezoek aan de Ford-bedrijven in Cleveland aan het Erie-meer. Hij zag er de modernste motorenfabriek van de wereld, waar aan een z.g. produktielijn van 500 meter lengte vernuftige machines in nauwelijks vijftien minuten tijds alle vijfhonderd handelingen verrichten, die nodig zijn om een auto-motor te produceren en dat, zonder dat er praktisch ook maar één mensenhand aan te pas komt. Wat hij aanschouwde was: een onderneming, waar de automatisering volledig tot werkelijkheid geworden was. En spottend wees de bedrijfs-leider naar de gekompliceerde „robots” – de machines, die alle menselijke spierarbeid en een groot deel van de menselijke hersenarbeid hadden overgenomen – en hij vroeg aan de machtige vakverenigingsleider: „Hoe denk je die kerels te organiseren?” Reuther antwoordde met een wedervraag: „Hoe denk je,” zei hij, „aan die kerels automobielen te verkopen?” Vraag en wedervraag, schertsend gesteld, wierpen een fel licht op een aantal problemen van de automatisering.

Automatisering is een nieuw woord, juist misschien: een woord, dat een geheel nieuwe betekenis heeft gekregen. Met die nieuwe betekenis is het dit jaar, 1956, voor de eerste maal opgenomen in een aantal encyclopedieën en diktionairs in de Verenigde Staten. Slaat men die werken op, dan leest men, dat automatisering betekent, dat menselijke functies in het arbeidsproces worden overgedragen aan machines, die deze sneller, beter en voordeliger kunnen verrichten, machines, die de taak vervullen van de arbeider in overall en van de arbeider met de witte boord.

Maar automatisering is niet slechts een woord, dat men in dikke boeken aantreft. Er gaat bijna geen dag voorbij of er verschijnen over de automatisering berichten en beschouwingen in dag- en weekbladen, in wetenschappelijke tijdschriften of in vakbondspublikaties. Automatisering is een woord, dat aan gene én aan deze zijde van de oceaan op ieders lippen is. Automatisering is echter méér dan een woord en méér dan een begrip: zij is een feit. Niet voor niets gaf Rolf Strehl aan een belangwekkende studie over de automatisering de pakkende titel van: „De robots zijn onder ons”. Zij is een feit, waarvoor men de ogen niet langer kan sluiten. Zij is een maatschappelijk verschijnsel, dat steeds dringender de aandacht opeist. Zij bestrijkt voortdurend méér terreinen van het dagelijks leven. Zij grijpt steeds verder om zich heen, zonder dat iets of iemand in staat is om haar triomfantelijke opmars te stuiten. Men noemt haar: „de nieuwe industriële revolutie”

en wij zitten er – ook in Europa – reeds middenin. Dát is iets, wat door vriend noch vijand van de „automation” wordt betwist, hoe verschillend zij overigens ook mogen oordelen over haar aspecten.

Indien men sommige entoesiaste optimisten geloven wil, moet men de automatisering begroeten als de sleutel tot een nieuw soort van Utopia, waarin het mensdom eindelijk zijn droom van een „zalig” nietsdoen kan verwezenlijken. Zwartgallige pessimisten daarentegen hebben haar afgeschilderd als een soort Vijfde Ruiter uit de Openbaring, wiens komst gepaard gaat met massale werkloosheid en vernietiging van iedere menselijke waardigheid. Wat ook de waarheid moge zijn, één ding staat boven iedere twijfel vast: het is de „menselijke” kant van de automatisering, haar uitwerking op de mens, op zijn denken, zijn handelen, zijn geestesgesteldheid, zijn levenslot en zijn bestaan, die haar belangrijkste aspect vormt. Hoe ’n interessant vraagstuk ook voor ingenieurs en voor technici, voor bedrijfsleiders en ekonomen, de automatisering is bovenal een menselijk probleem.

„De automatisering,” zegt John Diebold, die in Amerika een van haar vurigste profeten en propagandisten is, „zal ons gehele leven beïnvloeden en een andere gestalte geven.” John Diebold heeft vele uitspraken gedaan over de zegenrijke gevolgen van de automatisering, die door vakbondsbestuurders én door leden van het Amerikaanse Kongres met keiharde cijfers zijn weerlegd. De woorden, die wij zojuist van hem citeerden, worden door niemand betwist. Maar wat betekent dat, „een andere gestalte aan ons gehele leven”?

Zal de studiegroep uit het Amerikaanse Kongres gelijk krijgen, die voorspeld heeft, dat hij het voortschrijden van de automatisering velen een ellende zullen ondervinden, die de grenzen van onze moderne verbeelding vër te buiten gaat? Zal de „robot” de mens aan zijn wil onderwerpen? Zal hij onze samenleving verstoren, ons maatschappijbeeld vervormen, onze kultuur met de ondergang bedreigen? Zal hij – zoals iemand voorspeld heeft – massale werkloosheid brengen, van een omvang, waarbij die van de dertiger jaren een onschuldig „grapje” zal blijken? Zal hij een wereld scheppen, zoals George Orwell ons die geschilderd heeft in zijn beklemmend boek „1984”? Zullen met hem chaos, verwarring en wanorde hun intrede doen in ons midden?

Niemand weet het. Soms schijnt het, dat de vrees voor de automatisering hele bevolkingsgroepen in haar ban geslagen heeft, dan weer schijnt het met die vrees wel los te lopen en hoort men opmerkingen als deze, dat de telefoon al lang volledig is geautomatiseerd en dat er

méér mensen werken dan vóór de automatisering. Soms wordt een somber beeld opgehangen van „druk-op-de-knop-bedrijven”, waar de mens meer dan ooit tot een bloot verlengstuk van de machine is gedegradeerd, dan weer hoort men verkondigen, dat deze „druk-op-de-knop-fabrieken” naar het rijk der verbeelding moeten worden verwezen, tezamen met de maanraket en de ruimtevaart.

Maar datzelfde heeft men vele jaren geleden gezegd van de stoutste fantasieën van Jules Verne, van wiens verbeelding méér werkelijkheid is geworden dan de schrijver zelf wellicht ooit heeft durven hopen.

De automatisering is op mars en zij stelt ons voor tal van vragen. Niemand weet, wát de toekomst brengen zal. Maar af en toe schijnt zij zich dreigend aan te kondigen. Dat was het geval bijvoorbeeld in de Britse industriestad Coventry, waar 12.000 arbeiders uit de auto-industrie zich tot een verbeterd strijd aangordden, omdat het met hun baantje en hun toekomst toch anders gesteld bleek, dan de alleen maar rozegeur en maneschijn bespeurende automatiserings-entoesiasten hadden geprofeteerd.

Bij die staking, waarmee wij ons hier niet uitvoerig bezig kunnen houden, al duidt alleen reeds het feit, dat zij kon uitbreken er overduidelijk op, hoezeer met de automatisering menselijke vraagstukken en het mensen-bestaan zélf gemoeid zijn, was een ding, dat de opmerkzaamheid verdient van alle humanisten. De klacht van de stakingsleiders namelijk – vertolkt in de „Daily Mirror” van 4 mei j.l. – dat de automatisering aan de produktie haar „ziel” ontnemt, dat de arbeidsverhoudingen „onmenselijk” worden in deze zin, dat zij ieder „persoonlijk karakter” gaan ontberen.

Dat schijnt ons, van nóg meer betekenis, dan de vraag hoeveel arbeidskrachten tijdelijk overbodig worden, hoeveel daarvan opnieuw in het produktieproces zullen worden opgenomen en hoeveel zullen moeten worden omgeschoold, waarover de ekonomen zich zo zeer het hoofd breken. Ook al die problemen raken onmiddellijk het menselijke leven. Maar de arbeiders van Coventry hebben de vinger gelegd op datgene wat wel de ergste wonde zou kunnen worden, die door „de tweede industriële revolutie” wordt geslagen: de aantasting van de menselijke waardigheid.

Dr. Alexander King, het hoofd van een wetenschappelijke onderzoekings-inrichting, heeft in Groot-Brittannië met veel klem betoogd, dat de automatisering de arbeider méér waardigheid zou verschaffen en hem minder tot een slachtoffer van de machine zou maken, dan hij in het verleden wel eens is geweest. Maar er zijn meer geleerden en politici geweest, die zich bedrogen hebben bij hun schildering van de toekomst. En voor ieder, die het wel en het wee van de mens ter harte gaat is er reden om naar die 12.000 stemmen uit de praktijk te luisteren, is er reden voor diepe ongerustheid.

C. J. BRENDÉL

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredakteur: dr. H. Bonger. Redaktiesekretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie en advertenties: Bleyenburghstraat 1, Utrecht. Tel.: 10163. Postgiro 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— per regel. Abonnementenprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,20.

(Vervolg van pag. 6)

alsof ze op het geraamte van de muziek tikken. Een moeilijke passage nemen ze met overdreven aplomb en de trillers moeten hier en daar eventjes nieuw worden aangezet. Nu ja, dit piano-koncert hadden ze toevallig, laat eens kijken, ach, hoelang reeds, niet meer gespeeld.

Doch meegesleept door de klanken die ze, jammer genoeg, ter wille van het late uur onnatuurlijk moeten dempen, gaan de vier pianoleraressen zich langzamerhand aan ongewone bravoer te buiten, jachten een beetje over de exaktheid heen, grijpen moedig in de toetsen, drukken met de viltten sloffen de pedalen ferm naar beneden en sluiten met donderende, alle

voorzichtigheid vergetende akkoorden de sonate groots af, een kabaal, dat heel goed voor het Laatste Oordeel dienst had kunnen doen.

En terwijl de burens verschrikt de ramen opschuiven of nijdig tegen zoldering en muren bonzen, verheffen Klementine, Dorotea, Emilia en Bernardine zich glimlachend van hun krukjes, tillen een ietsje het golvende nachtgewaad op en buigen in haar volgehangen kamertjes verlegen voor een denkbeeldig publiek dat hen, de grote solisten, eindeloos, eindeloos huldigt.

Pas in bed merkt Bernardine, dat ze het zilveren vaasje met de kunstteeroos nog tegen zich aangedrukt houdt.

Ach ja, muziek geeft soms een wonderlijk geluk...

HULDE VOOR DE ANSIE

Nu we ook het tweede deel van ANSIE (Algemene Nederlandse Systematisch Ingerichte Encyclopedie) hebben ontvangen en – voor een groot deel – hebben gelezen, kunnen wij niets anders zeggen, dan dat deze uitgave van de *Amsterdamse Boek- en Courantmaatschappij* uitstekend geslaagd is. Uiteraard was het een groot waagstuk zowel van samenstellers als uitgeefster om te trachten in twee delen – het derde deel zal alleen een uitvoerig namen- en zakenregister zijn – een overzicht te geven van de huidige stand van kunsten en wetenschappen. Wij schreven al in onze bespreking van het eerste deel, dat dit streven gevaar van oppervlakkigheid insloot, maar dat de redactie dit kennelijk inzag en daardoor wist te keren. Het tweede deel nu – dat in 976 kolommen behandelt de menselijke samenleving, de wegen der geschiedenis, psychologie, opvoeding en onderwijs, kunst, godsdienst en wijsbegeerte – moest uit de aard van zijn onderwerpen iets vager zijn dan het eerste, dat gewijd was aan exakte wetenschappen en techniek. De terreinen der geesteswetenschappen zijn in het algemeen moeilijker begaanbaar, door de vele klemmen en ... kuilen die er in schuilen. Geen gebied waar zo diepgaande verschillen van meningen mogelijk zijn.

Deze problematiek in het oog houdend kunnen wij nog meer bewondering uiten voor het knappe werk, dat de redactie onder leiding van *Jaap Buys* heeft verricht. Natuurlijk is er kritiek mogelijk: men kan zich verscheidene details uitvoeriger behandeld denken. Maar uiteraard waren de samenstellers streng aan het formaat van deze uitgave gebonden, wilde de prijs niet te hoog worden.

Omdat het bloed nu eenmaal kruipt waar het niet gaan kan, hebben wij vooral nageplozen, wat de ANSIE schrijft over humanisme en Humanistisch Verbond. Meer dan tien kolommen! Een voortreffelijk artikel, kenmerkend voor de stijl van het gehele boek: kompakt, scherp geformuleerd, verre van oppervlakkig. Het is zelfs de vraag, of dit stuk niet ietwat eenvoudiger had moeten zijn. Het richt zich toch tot hen, die men als volkomen oningewijden kan beschouwen; voor dezen zal het artikel een behoorlijke kluif zijn. Maar ... mis-

Eenv. besch. dame, 52 jaar, wenst

HUISHOUDING

waar te nemen bij (hum.) heer alleen, liefst in één der grote steden.

Brieven onder no. sept. 2, bur. van dit blad

Lezingen voor de Vara

16 september, 9.45–10 uur: Mevr. A. C. Ploeg-Ploeg: „Gegrepen door een ideaal”.

23 september, 10.00–10.15 uur: prof. dr. T. T. ten Have over „De onvrijheden van de mens”.

schien heeft de anonieme auteur ervan toch gelijk: hij of zij die de ANSIE koopt, zal haar niet als pronkstuk – wat zij óók is – in de boekenkast zetten maar lezen en herlezen. En lezend lust krijgen méér te lezen. Dat was de bedoeling van de ANSIE-redactie.

Konklusie: de ANSIE is haar f 75.–, voor de drie op prachtig papier gedrukte, rijk-geïllustreerde delen, ten volle waard. J. v. S.

Indien U zich in de rijen der humanisten heeft geschaard en bovendien lid is van de P. v. d. A.

sluit U dan aan bij de
**HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP**
in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer van ons maandblad „Vernieuwing”

Het secretariaat der H.W.G.,
Haagweg 210, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

Dame op leeft., kl. landh. bew. op Veluwe,
vraagt Dame-huishoudster
of Echtpaar,
zit- en slaapk. beschikbaar.
Brieven onder no. sept. 3, bur. van dit blad

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie minimaal f 3.— per jaar.

De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen:

Hoofdkantoor Riouwstr. 186, Tel. 554797, 's-Gravenhage

IPHIGENEIA IN ARGOS

het bekende blijspel in vier bedrijven van
Prof. Dr. LIBBE VAN DER WAL

PRIJS f 3,50

Bestellingen te zenden aan:
Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht
Telefoon 10163 – Postgiro 304960

In tehuis voor oudere dames en heren
of echtparen zijn enkele
kamers vrijgekomen.
Met volledig pension vanaf f 200.– p. p. m.
Inlichtingen: Frans Halslaan 80, Hilversum
Tel. 02950–6940.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch 'aandblad
onder redactie van Dr W. J. Jong en
H. Kuysten. Administratie-adres:
Postbus 246, Rotterdam. Postgiro 445129
Abonnementsprijs f 3.— per jaar

Echt en onecht in geloof en ongeloof

Een nieuwe brochure van de hand van

Prof. Dr. T. T. TEN HAVE (oud-hoofdbestuurslid)

Prijs 75 cent

Bestellingen te richten aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht – Telef. 10163 – Postgirorekening 304960

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Sekretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W